

A leányok serdülését befolyásoló tényezők ismeretének jelentősége a szexuális nevelésben

1. Családi életre nevelés, szexuális nevelés

A családi életre nevelés és szexuális nevelés kérdése napjainkban ismét előtérbe került. Ennek részben társadalmi szükségszerűség, részben a gyermekek ilyen vonatkozású nevelésében mutatkozó hiányok az okai. A kérdés fontosságát igazolják a testületi állásfoglalások, rendeletek, amelyek meghatározzák teendőinket.

Így 1961 nyarán Budapesten a szocialista országok egészségügyi minisztereinek értekezlete összegzte a szexuális egészségügyi felvilágosítás és nevelés kérdéseit. [1]

1965-ben az Egészségügyi Minisztériumnak, a Művelődésügyi Minisztériumnak és a KISZ KB-nak közös közleménye foglalta össze az idevágó alapelveket. [1]

A társadalmi érdeklődés középpontjába került a probléma az 1973. október 18-án közzétett népedéspolitikai kormányhatározat révén is. [2]

Az 1974 áprilisában elfogadott családjogi törvény előterjesztésekor az igazságügyi miniszter is hangsúlyozta a testi-szellemi fejlődés fontosságát. [3]

Jelentős előrelépés volt, hogy 1974. szeptember 1-től valamennyi iskolatípusban bevezették a családi életre, ezen belül a szexuális életre való nevelést, felkészítést, amely az ismeretterjesztés mellett tudatformáló és magatartásformáló célkitűzést is jelent.

Az MTA 1976. évi állásfoglalása és ajánlása a műveltség távlati tartalmára és az iskola nevelőtevékenységének fejlesztésére vonatkozóan ugyancsak kitérített szerepet jelöl meg a szomatikus nevelés terén. [4]

Az MSZMP PB 1979. szeptember 11-i határozata is leszögezi, hogy javítani kell az egészségügyi kulturáltságot, felvilágosítást, illetve nevelést.

A Hazafias Népfront Országos Tanácsának 1983. február 10-én megtartott pedagógiai munkabizottsági ülésén kérdésként vetődött fel, hogy a szexuális felvilágosítást ki végezze, hiszen még az orvosok között sincs e téren egyetértés. [2]

Mint az előzőekből látjuk, a családi életre nevelés és a szexuális felvilágosítás, nevelés kérdéseivel országos fórumok többször is foglalkoztak. Ahhoz azonban, hogy a kitűzött célok megvalósuljanak, legelőször a családi életre nevelés tartalmi vonatkozását kell tisztázni.

Nem lehet vitás, hogy ebbe beletartozik a gyermekek szexuális nevelése, ilyen irányú érdeklődésük életkori sajátosságainak megfelelő szintű kielégítése, pszichoszexuális fejlődésük segítése és a szexuális zavarok megelőzése is. Mivel ezek kapcsolatban vannak életmódjukkal, ezért az egészségnevelést helyesebben egészséges életmódra való nevelésnek nevezzük.

Ez utóbbi fő területei: *a)* testi vagy szomatikus nevelés és *b)* lelki vagy pszichés egészségvédelem, továbbá *c)* szociális védelem.

A szomatikus nevelésnek az óvodáskor elején kell megkezdődni és folytatódni kell a középiskola befejezéséig. [5] Ebben a folyamatban különös jelentősége van a serdülőkori szomatikus nevelésnek és felvilágosításnak, amikor a serdülők nemi érdeklődése a biológiai érés idején fokozottabb lesz. Világosan kell azonban látnunk, hogy a biológiai érettség nem jelenti szükségszerűen a szexuális élet megkezdésének a lehetőségét is, hiszen ez csak az ivarmirigyek működésének megindulását jelzi, és a leányoknál az első vérzés anovulációs (peteérés nélküli) is lehet.

A szexuális nevelés és felvilágosítás két, különböző tartalmú, de egymáshoz szorosan

kapcsolódó tevékenység, mint ahogyan mindkettő egy általános nevelési folyamat részeként fogható csak fel.

A biológiai érés és a társadalmi érés nem azonos időpontban következnek be. A modern életben meghosszabbodott az az időszak, amikor a szexuálisan érett fiatal a társadalmi normák szerint is érettnek tekinthető, felkészült a családi életre, szakmája van és a társadalom teljes értékű tagjává vált. A két érettség között napjainkban 8–10 év eltérés is lehet. A biológiaiilag érett, de társadalmilag éretlen fiatalban ez az ellentmondás belső feszültséget teremt, a társadalomnak szeretné bebizonyítani, hogy már felnőtté vált, s ez számtalan konfliktust teremthet számára.

Ebből adódik, hogy a családi életre nevelésen belül a szexuális nevelésnek nagyon fontos szerepe van, különösen a serdülőkor idején.

2. A szexuális nevelés fontossága, fogalma, lényege, célja, feladata

Az ember életében két alapvető feladatot kell megoldjon ahhoz, hogy kiegyensúlyozott és elégedett lehessen: sikeres pályaválasztást és sikeres párválasztást. Társadalmi szempontból mindkettő egyformán jelentős, s ezért fontos az azokra való alapos felkészítés is.

Utóbbival kapcsolatban szerény eredményeink vannak. Pedig erre éppen olyan korán kell megkezdeni a felkészülést, mint a hivatásra. Ezt csak a család és iskola közös munkájával lehet megoldani, s ha ez nem elegendő, akkor a társadalomnak intézményesen is kell gondoskodni arról, hogy a fiatalok szexuális életük problémáinak megoldásához megfelelő segítséget kapjanak a felnőttektől. [6]

A nemi nevelés magában foglalja mindazokat az oktató-nevelő, illetve tanulási folyamatokat, melyek a nemiséggel kapcsolatos ismeretek, beállítottságok, készségek és szokások (ún. pszichoszexuálitás) fejlesztését célozzák. Az említett folyamatok tartalmukat és megvalósulásuk módszereit tekintve sokfélék lehetnek, társadalmilag éppúgy meghatározottak, mint a nevelés más területei. A nemi nevelés ezért változik, fejlődik, mert csak így szolgálhatja a társadalmi fejlődést.

A korszerű, szocialista nemi nevelés *lényege* az emberi nemiség céltudatos és tervszerű alakítása a szocialista erkölcs és világnézet szellemében. A nemi nevelés tehát az egységes nevelési folyamatnak azt az oldalát jelenti, amely elsődlegesen az ember szexuális szocializációját, családi életre való felkészítését célozza, és hozzájárul az általános nevelési célok megvalósításához.

A nemi nevelés *célja* pszichoszexuálisan fejlett, párválasztásra érett ember kialakítása, akinek a magatartása a nemi szerepben, a partnerrel való kapcsolat során való viselkedése megfelel a szocialista erkölcs normáinak.

A nemi nevelés *feladatai* egészségügyi, pszichológiai, erkölcsi, társadalmi, jogi, politikai és esztétikai jellegűek.

A hagyományos nemi nevelés a biológiai-egészségügyi ismeretközlésben, a szexuális higiéné elsajátíttatásában látta fő feladatát. A korszerű nemi nevelésnek ez azonban csak az egyik részfeladata.

A hangsúly ma már a pszichoszexualitásra helyeződött át. Nem szabad elhanyagolni a nemi nevelés intellektuális feladatai mellett a szexuális megnyilvánulások érzelmi oldalát sem.

Az erkölcsi-társadalmi feladatok lényege a két nem egymással szembeni felelősségteljes, kölcsönös megbecsülésen alapuló magatartásának a kialakítása.

A jogi, politikai feladatok a nemiségre vonatkozó hazai jogszabályok és szexualitika ismertetését, elfogadtatását célozzák.

Jelentős feladata a nemi nevelésnek az is, hogy fejlessze a szexuális kultúra esztétikai oldalát, a szexuális magatartás esztétikumát. [7]

3. Kinek a feladata a szexuális nevelés?

A hagyományos felfogás szerint a szexuális nevelés, illetve felvilágosítás kizárólag a szülők joga és feladata. A tapasztalatok azonban azt bizonyítják, hogy a szülők kevéssé, vagy elkésve élnek jogaikkal, és nem rendelkeznek kellő ismeretekkel.

Az 1981–83. években megkérdezett 4530 szegedi 10–16 éves leánytanuló 39,25 százaléka nem kapott szüleitől ilyen vonatkozású információt. Különösen elgondolkodtató, hogy közülük 495 (10,9%) 13 éves, vagy annál idősebb.

Az akceleráció (gyorsult növekedés, fejlődés) miatt a mai fiatalok biológiai szempontból korábban érnek, mint szüleik. Korábban kezdenek szexuális életet élni, és ennek megítélésében a közvélemény nem egységes. A fiatalok többsége azonban a kérdésben szülői segítségnyújtás, megértés nélkül marad, a szülők nagy része nem tud reális befolyást gyakorolni gyermeke partnerkapcsolatainak alakulására, [8] sőt sokszor tudomása sincs arról.

Ez utóbbi megállapítással kapcsolatban említjük meg a következő adatot. 817 14–18 éves Csongrád megyei fiú közül saját bevallásuk szerint 76 százalékuk, 938 hasonló korú leány közül 70,9 százalékuk esetében nem tudnak a szülők arról, hogy gyermeküknek már volt közösülési élménye. [9]

A nemi nevelést azonban nem lehet elválasztani a neveléstől általában. Ez tehát éppúgy feladata az iskolának, mint a szülőknek. A tanulók a legtöbb tantárgy tanulásakor hallanak utalásokat a nemiségre, a férfi és nő kapcsolatára vonatkozóan, így a *pedagógus* aligha kerülheti el az állásfoglalást ezekkel kapcsolatban. Problémát jelent azonban, hogy a pedagógusok hosszú ideig semmiféle szexualpedagógiai képzést nem kaptak, s ez a tanárjelölteknél is csak 1973-ban kezdődött el. A középiskolai tanárjelöltek az egyetemen a humánbiológia keretében ismerkedhetnek meg hasonló problémákkal, ezt a tárgyat viszont a pedagógiai főiskolákon nem oktatják, jóllehet éppen az onnan kikerülő általános iskolai tanárok találkoznak elsősorban ezekkel a kérdésekkel a 10–14 éves tanulókkal való foglalkozások során.

De a nemi nevelés a szülőkön és pedagógusokon kívül feladata kell legyen *mindazoknak* is, akik bármilyen téren érdemleges (tartalmi) *kapcsolatban vannak a neveléssel*. Így az egészségügyi intézményeknek, az ifjúsági szervezeteknek, a tömegkommunikációs apparátusnak. Szakmai kérdésekben elsősorban az orvos segítségét kell igénybe venni, amiről egyébként a 21/1975. sz. Egészségügyi Miniszteri utasítás is rendelkezik, amely az iskolaorvos munkájának egyik lényeges feladatáént jelölte meg a családi életre nevelést. [7]

A továbbiakban elsősorban az általános iskola felső tagozatának szexuális nevelő munkájához szeretnénk konkrét adatok alapján részben segítséget nyújtani, részben felhívni azokra a tényezőkre a figyelmet, amelyeket a szexuális nevelés és felvilágosítás munkájánál figyelembe kell venni.

4. A serdülés idejének meghatározása

Az utóbbi évtizedekben a külföldi és hazai szakirodalom is sokat foglalkozott a gyermekek nemj (biológiai, fiziológiai) érésének kérdésével. Az érés pontos idejének megállapítása a két nemnél módszertani szempontból eltérő nehézségű. Amíg ugyanis a

leányoknál az első vérzés (menarche) ideje bármikor következett is be (éjjel vagy nappal), egyértelműen tisztázható, addig a fiúk serdülését jelző első magömlés (pollúció) ideje közel sem állapítható meg ilyen adekvát módon.

A gyakorlatban ezért a leányok serdülését veszik alapul és a két nem (szexus) másodlagos nemi jellegeinek (hónaljszörzet, szeméremszörzet) kifejlődési szintjét, a testméretek intenzív gyarapodásának mértékét, az eltérő növekedési sebességet figyelembe véve lehet a fiúk serdülésének időpontját is tisztázni.

A leányok serdülési idejének megállapítására három lehetőségünk van:

1. Havonként ellenőrizzük a serdülés folyamatát (pl.: 8 éves kortól) egészen a serdülés bekövetkezéséig. Az abszolút megbízható eredmények mellett ez a módszer legalább 6–8 éves megfigyelést igényel.

2. Csak olyanoktól gyűjtünk adatokat, akiknél már bekövetkezett az első vérzés. Ez a módszer a kiértékelést nehezíti meg.

3. Egy meghatározott életkorintervallumba tartozó leányok (pl.: 10–18 évesek) megkérdezése útján tájékozódunk az első vérzés bekövetkezéséről vagy hiányáról. Ezzel az eljárással rövid idő alatt jelentős számú információt gyűjthetünk össze.

A serdülés idejéről azt az életkort szokták megadni, amelyben a leányok 50 százaléka még nem, 50 százaléka pedig már menstruál (medián). Ahhoz, hogy ezt megállapíthassuk, szükséges egyrészt olyan életkorú lányokat is megkérdezni a menarche idejéről, akiknél ez egyáltalában nem következett be (magyar viszonyok között 10 éveseket), másrészt olyan életkorúaktól is információt szerezni, akiknek mindegyikénél bekövetkezett (18 évesek).

5. Adatgyűjtés Szegeden

1981–82-ben 4963 10–18 éves leánytanulóktól kértünk választ a serdülés idejére, valamint főként családi vonatkozású kérdésekre a mellékelt adatgyűjtőlap segítségével, melynek összcállításánál a szakirodalomra támaszkodtunk. Ezen túlmenően megmértük a testi fejlettség meghatározása szempontjából fontos három szomatikus jelleget is, a testmagasságot, testsúlyt, normál mellkerületet, valamint a serdüléssel összefüggő másodlagos nemi jellegeket is megállapítottuk, mint a medenceszélességet, az emlő, a hónaljszörzet és szeméremszörzet fejlettségi szintjét.

Az adatgyűjtés célja az volt, hogy egész Csongrád megyére kiterjedő, de az ország többi megyéjét is érintő olyan reprezentatív mintával rendelkezünk, amely segítségével a serdülést befolyásoló vagy azzal összefüggésben levő természeti, társadalmi, szociológiai faktorok hatására következtethetünk.

Az adatgyűjtést 1981. február 23. és 1984. február 10. között végeztük. Ennek eredményeként Csongrád megyében 16 679, az ország többi megyéjéből pedig 13 168 10–19 éves leánytól gyűjtöttünk adatokat. Jelenleg csak a szegedi tapasztalatokról szeretnénk beszámolni.

A tanulókat a kiértékelés módszerének megfelelően féléves korcsoportokba osztottuk. A szülők foglalkozását egységes osztályozási rendszer alkalmazásával [12], településeket (születési hely, szülők születési helye stb.) a lakosság 1973-as létszámát figyelembe véve [13] csoportosítottuk.

Az értékelést a JATE Kalmár László Kibernetikai Laboratóriumának R-40 típusú számítógépen dr. Hunya Péter laboratóriumvezető irányításával dr. Herendi István tudományos munkatárs végezte.

A kiértékelés során arra törekedtünk, hogy különböző szempontok szerint (szülők foglalkozása, lakóhely nagysága, testvérek száma stb.) megállapítsuk a mediánt, s azok összehasonlítása alapján vonjuk le következtetéseinket.

A következőkben szeretnénk bemutatni, hogy az elemzésnek milyen eredményei voltak, és azokat az iskolai szexuális nevelő és felvilágosító munka során hogyan lehet alkalmazni.

6. A serdülés ideje, rendszeressége

A megkérdezett 4963 leány közül legkorábban 8 éves korban következett be az első vérzés, de volt olyan tanuló is, akinél ez csak 18 éves korban jelentkezett. A legújabb ismereteink szerint [14] Közép-Európában a menarche (első vérzés) megjelenési ideje fiziológiásan 8 és 16 év között van. Eszerint a serdüléssel összefüggő biológiai, egészségügyi ismeretek 13–14 éves korban történő közlése nagyon későinek tekinthető.

Az adatgyűjtő lapjaink értékelése alapján a szegedi leányok 50 százaléka 12,68 éves korban már menstruál. Az ettől való eltérés 95 százalékos biztonsággal 12,2–13,2 évek közé tehető.

Ezek a számok arra utalnak, hogy a leányok jelentős részénél már az általános iskola 6. osztályában bekövetkezik a fiziológiai érés, és erre őket fel kell készíteni.

Legelső feladat felhívni a figyelmet arra, hogy az első vérzés idejét (év, hó, nap) pontosan jegyezzék meg, és vezessenek egy menses-naptárt, amelyben a további menstruációk pontos idejét és körülményeit (fájdalmas, görcsös, mellékhatások stb.) is feltüntetik.

Tapasztalatunk szerint e tekintetben a leányok nincsenek kellő mértékben felkészítve. A már serdült általános iskolás leányok közel 4 százaléka egy-két évvel az első vérzés bekövetkezése után csak év pontossággal tudta megmondani annak idejét.

A vérzés rendszertelensége is nagyon gyakran előfordul. 2852 értékelhető adatunk közül 271 esetben (9,5%) jelezték a megkérdezett tanulók, hogy vérzésük rendszertelen, az előző menstruációjukhoz viszonyítva, több, mint 8–10 nap eltérés van. Közülük 70 tanuló 14 éves, vagy fiatalabb volt, de a még fennmaradó 7 százalék is meglehetősen nagy gyakoriságot jelent. Nagyon kevesen tudnak arról, hogy ilyen esetben szakorvoshoz kell fordulni. Ma már a gyermek-nőgyógyászati szakrendelés is egyre elterjedőben van, s ennek elsődleges feladata a későbbi problémák megelőzése, a rendellenességek kiszűrése.

7. A serdülés idejének változása a naptári év szerint

A magyar és külföldi szakirodalomban általánosan említett tény, hogy egy népességnél a menarche a naptári év egyes hónapjaiban nem egyenletesen oszlik meg.

Az általunk vizsgált leányok között leggyakrabban január és augusztus (13%), valamint június (10,4%), illetve július (9,5%) hónapokban fordult elő leggyakrabban az első vérzés.

Ezenkívül évszakokénti ingadozást is tapasztaltunk, esetünkben a menarche a téli hónapokban 27,6 százalékban jelentkezik.

Mind ezekből következik, hogy a tanulókkal való foglalkozást úgy kell időzíteni, hogy az részben a téli hónapok előtt, részben – figyelembe véve a 12,68 éves mediánt is – az általános iskola 6. osztályának befejezésekor, a nyári szünet előtt történjen. A téli hónapok előtti foglalkozás különösen a nagyvárosi leányoknál fontos, mivel vannak olyan szerzők, akik az első vérzés téli hónapokban történő halmozódását elsősorban nagyvárosi leányokra tartják jellemzőnek.

8. Az első vérzés kapcsolata egyéb tényezőkkel

Nyilvánvalóan olyan összefüggéseket kell keresnünk az első vérzés és az egyéb tényezők között, amelyek az iskolai gyakorlatban a nem biológia vagy testnevelés szakos osztályfőnökök számára is hasznosíthatók. Ennek alapján néhány olyan tapasztalatot ismertetünk, amelyek figyelembevételére az előbb említett feltételek mellett is megvalósulhat.

Születési sorrend. – A tanulók születési sorrendjének megállapítása az iskolában nem jelent különösebb nehézséget. A serdülés szempontjából mégis jelentősége van, mert például az elsőnek született leányok mintegy 0,4 évvel korábban érnek, mint a harmadiknak született leányok.

Testvérek száma. – Azoknak a leányoknak a serdülése hasonlóan közel fél évvel korábban történik, akiknek nincs testvérük, mint azoknak, akiknek három testvérük van.

A serdülés ideje a leányoknál abból a szempontból nem különbözik, hogy mennyi a fiútestvérek vagy a leánytestvérek száma.

Lakóhely lakosságának száma. – Általános tapasztalat, hogy a nagyvárosi leányok korábban érnek, mint a kisebb településen élők. Mintánkban, amely egész Csongrád megyére kiterjedt, azt tapasztaltuk, hogy az 5–10 ezer nagyságú lélekszámú településen lakó leányok menarche mediánja 13,03 év, az 5 ezernél kisebb lélekszámú településen élők 12,88 év, míg a szegedieké 12,68 év.

Jóllehet az eltérések nem nagyok, mégis azt kell mondjuk, hogy a különböző nagyságú településeken élő leányok esetében az iskolai szexuális nevelő munkánál ezt figyelembe kell venni.

Az anya születési helyének nagysága. – Azoknak a leányoknak a serdülése, akiknek az édesanyja szegedi születésű, nem sokban tér el azokétól, akik kisebb településeken születtek.

Az apa születési helyének nagysága. – Teljesen hasonló a helyzet az előbbihez, ha az apa születési helyének lakosságlétszámát vesszük alapul.

Mindkét szülő születési helyének nagysága. – Egészen más képet kapunk azonban akkor, ha mindkét szülő születési helyének nagyságát egyidejűleg vesszük alapul. Azok a leányok ugyanis, akiknek mindkét szülője 100–200 ezer közötti lélekszámú településen született (esetünkben Szegeden, vagy ehhez hasonló nagyságú településen), közel fél évvel korábban serdültek (12,59 év), mint azok, akiknek mindkét szülője 5 ezer alatti lélekszámú településből származik (12,93 év).

Ebből az a következtetés vonható le, hogy a *kisebb településen működő általános iskolákban*, ahol feltételezhetően kisebb mértékű a lakosság keveredése, vándorlása, a *leányok serdülése közel fél évvel később következik be*, mint a nagyvárosi leányoknál.

Anyá és apa iskolai végzettsége. – Nagyon konzekvensen változik a leányok serdülési ideje a szülők iskolai végzettségének figyelembevételével. *Legkésőbb azok a leányok serdülnék (12,88 év), akiknek az édesanyja nem fejezte be általános iskolai tanulmányait*, míg a legkorábban (12,59 év) azok érnek, akiknek az édesanyja felsőfokú iskolai végzettséggel rendelkezik.

Ez a változás az apa iskolai végzettsége szerint kisebb mértékű.

Mindenesetre úgy tűnik, hogy az *iskolákban a szülők iskolai végzettségének szem előtt tartása ebből a szempontból indokolt*. Különösen fontos a nagyvárosi általános iskolákban, ahol például ún. központi fekvésű iskolák és perifériás iskolák vannak. Ismert, hogy egyetemi és tanárképző főiskolák gyakorló iskoláiban bizonyos mértékű eltérés tapasztalható a szülők iskolai végzettsége, képzettsége alapján az említett peremkerületi iskolákhoz képest. Nyilvánvaló, hogy ezt a szexuális nevelő munkánál tekintetbe kell venni.

Szülők foglalkozása. – Az is általános tapasztalat, hogy az *ipari fizikai munkát végző szülők leányai később serdülnék, mint a szellemi munkát végző szülők gyermekei*. A szegedi leányok esetében például azt tapasztaltuk, hogy az ipari fizikai munkát végző anyák leányainak 50 százaléka 12,82 éves, a felsőfokú végzettséggel rendelkező szellemi dolgozók leányainak 50 százaléka pedig 12,58 éves korban menstruált először.

Egyelőre nem lehet elfogadható magyarázatot találni arra, hogy ugyanilyen összefüggés miért nem állapítható meg az apák foglalkozása szerint.

9. Mikor történjen a szexuális nevelés?

Mind ezek alapján szeretnénk néhány kérdésben állást foglalni, és az iskolai szexuális nevelő munkával kapcsolatban egy-két gondolatot megemlíteni.

Abból kell kiindulnunk, hogy a nemi nevelésnek – mint korábban is már említettük – egészen alacsony életkorban el kell kezdődni.

A nemi nevelés a kisgyermekkorától a felnőttkorig tartó nevelési folyamatban kell megvalósuljon. Ebből adódik az is, hogy a *biológiai és egészségügyi szexuális nevelő és felvilágosító munkát nem lehet rendelettel időbővíteni rögzíteni*, mert számos környezeti tényező (testvérszám, születési sorrend, szülők foglalkozása, lakóhely nagysága stb.) befolyásolja a leányok serdülési idejét. Ennek a megállapítása tehát az *általános iskolában a helyi sajátosságok figyelembevételével kell történnjen*.

Ennek a megállapításánál azonban számolni kell az első vérzés havonkénti eloszlásával, a szezonaritással, és azzal, hogy munkánk preventív jellegű kell legyen. Megítélésünk szerint a leányok első vérzéssel kapcsolatos egészségügyi ismereteinek elsajátítására az általános iskola 6. osztályában a tanév november és május hónapja a legalkalmasabb. Nagyon kis települések esetében ez a jelzett naptári hónapok fenntartása mellett későbbre tehető.

Ehhez azonban feltétlenül szükséges, hogy a szülők leányuk serdülését (első vérzési idejét) figyelemmel kísérjék, és azt az osztályfőnökkel is közöljék. Ezzel egyidejűleg a tanulókat meg kell tanítani arra, hogy első vérzésük idejét figyeljék, arra készüljenek fel, azt jegezzék meg, és attól kezdve vezessenek mensesnaplót, amelyben a vérzés rendszerességét is feltüntetik.

10. Ki végezze a szexuális nevelést?

Nem vitás, hogy az egész nevelési folyamat, így a szexuális nevelés is a *családban* kell kezdődjön. Ezt a feladatot egyetlen szülő sem háríthatja át másra. Ez a családi nevelés ugyanakkor összhangban kell legyen az óvodai, iskolai nemi nevelés célkitűzéseivel, módszereivel, tartalmával. Ahhoz, hogy ezt elérhessük, szükséges a szülők ezirányú nevelése, továbbképzése is.

A *pedagógus* feladata a nemi nevelés tantervi célkitűzéseinek megismerése alapján a szülők segítése a közös feladatok megoldásában. Ehhez azonban tájékozódnia kell a családi nevelőhatásokról. A tan-

testületben feltétlenül szükséges lenne évente nevelői értekezlet keretében megadni a szükséges információkat, mivel a nem biológia vagy testnevelés szakos tanárok is osztályfőnöki munka keretében el kell végezzék ezt a feladatot. Nem biztos, hogy ha az egész iskolában ezt például egyetlen nevelő (pl. a biológus tanár) végzi, helyes. Napjainkban meglehetősen sok a képzés nélküli nevelő is, akik még a megfelelő pedagógiai ismeretekkel sincsenek kellőképpen ellátva. Elképzelhető az is, hogy ehhez több változatban óravázlatot, megfelelő szemléltető anyagot állítanak össze, amelyet minden osztályfőnök használni tudna.

Tapasztalataink szerint legtöbbször e téren az *iskolák védőnői* tesznek, de az ő munkájuk is csak akkor lesz hatékonyabb, ha megfelelő információk birtokában vannak. Nem szabad azonban szem előtt tévesztetni, hogy ők sokkal kevesebbet találkoznak a tanulókkal, mint tanáraik, bár jóllehet ez a találkozás sok esetben nyíltabb.

Az *iskolaorvos* feladatát rendeletek szabályozzák. Az iskolaorvosi hálózat terén azonban még nem rendelkezünk olyan szervezett ellátással, mint kellene, s ez különösen a kisebb települések esetében még problematikusabb.

A kérdés tehát semmiképpen sem tehető fel úgy, hogy az iskola vagy a szülő, az iskolaorvos, ill. védőnő végezze-e ezt a munkát. A nemi nevelést éppúgy vállalniuk kell – nemre való tekintet nélkül – a szülőknél, mint az iskolában tevékenykedő szakembereknek. Mindenki alkalmas nemi nevelésre, aki érett, kiegyensúlyozott személyiség, pozitív nemi magatartással, viselkedéssel és megfelelő felkészültséggel rendelkezik.

11. A tantárgyak szerepe a nemi nevelésben

Természetesen vetődhet fel a kérdés, hogy vajon egy vagy több tantárgynak, vagy mely óráknak lehet szerepe az iskolai nemi nevelésben?

Korábban már utaltunk arra, hogy a nemi nevelés az általános nevelési folyamat részeként fogható csak fel, így nyilvánvaló, hogy a feladat elvégzése alól egyetlen tanár sem vonhatja ki magát.

Kezdjük az *osztályfőnöki órák*kal. Ezek tartalmi részére a tantervek konkrét feladatokat jelölnek meg. Úgy tűnik ez a legalkalmasabb a nemi nevelés egyes célkitűzéseinek megvalósítására. Nyilvánvaló feltétele az osztályfőnök és a tanulók jó kapcsolata.

Az *élővilág* órái elsősorban az anatómiai, fiziológiai és egészségügyi vonatkozások beépítésére alkalmasak. Különös fontossága van az ember egészségtanára vonatkozó tantárgyi fejezetnek. Ismételten hangsúlyozni kell azonban, hogy ez már magasabb szintű ismeretanyag elsajátítását teszi lehetővé, és a korábbiakban említett okok miatt az egészségügyi vonatkozásokról célszerű sokkal hamarabb beszélni.

A *testnevelés* tantárgyában helyet kell kapjon bizonyos fiziológiai és egészségügyi ismeretanyag is, mivel a testnevelő találkozik talán legelőször a serdülés konkrét problémáival (pl. óra alóli felmentés menstruáció miatt).

A problémát nem is az jelenti, hogy e téren elmaradás lenne. Inkább sokkal súlyosabb az, hogy a tanulóknak az iskolában nincsen lehetőségük a testnevelés utáni tisztálkodásra vagy idő, vagy a lehetőségek (zuhanyzó, meleg víz) hiánya miatt. Pedig különösen a serdülőkorban a fokozottabb tisztálkodás, különösen fizikai megterhelés után még indokoltabb.

A *történelem* tantárgy a férfiak és nők helyzetének, a nemiség történelmi vonatkozásainak bemutatására alkalmas.

A *földrajz* órákon utalhatnak az eltérő éghajlati körülmények között élő népek életmódjára, szexuális viselkedésére, a serdülést befolyásoló természeti tényezők szerepére (pl. a tengerszint feletti magasság alapján is van eltérés a serdülésben, a hegyvidéki gyermekek később érnek, mint az alföldiek).

Az *irodalom* és művészet nagy lehetőségeket rejt magában. A lírai versek, a költők, írók életének ismertetése, a nemek viszonyának ábrázolása mind felhasználhatók.

Szükséges lenne azonban a tanórákon kívüli tevékenységet is igénybe venni. Így az úttörőmozgalom programjába, a szakköri pl. vöröskeresztes foglalkozásokon is lehetőség nyílik a nemi nevelésre.

Az a kérdés, hogy melyik pedagógus végezze a nemi nevelés konkrét feladatát és milyen szaktárgyak keretében, összefügg a tanárképzés problémájával is. Megítélésünk szerint e téren még ma is alapvető hiányosságok vannak. Ezek közül említünk néhányat.

Így a tanárképző főiskolákon nem kapnak megfelelő mélységű szakismeretet a tanárjelöltek (még a biológia szakosok sem!) a tanulók testi fejlődésének törvényszerűségeiről, fiziológiai érésük folyamatáról, az általunk említett összefüggésekről.

Az egyetemi oktatásban sem részesülnek a tanárjelöltek olyan mélységű képzésben, amely a szexualitás testi, pszichológiai, pszichoszexuális kérdéseinek elsajátítását lehetővé tenné.

A nem biológia és testnevelés szakos tanárjelöltek pedig ismereteink szerint egyáltalában nem kapnak még a pedagógiai képzés keretében sem megfelelő egészségügyi, biológiai ismeretet ennek a feladatnak az ellátásához.

12. A nemi nevelés módszerei és eszközei

Leglényegesebbnek tartjuk a tanulók érdeklődésének felkeltését a számukra nélkülözhetetlen biológiai és egészségügyi ismeretek iránt.

Kérdés azonban, hogy milyen lehetőségek állnak ehhez rendelkezésünkre?

Az ismeretterjesztő, felvilágosító (pl. időszakos orvosi) *előadások*, foglalkozások csak más módszer mellett alkalmasak, mivel folyamatos és rendszeres nemi nevelésre van szükség.

Az *egyéni vagy csoportos beszélgetés* egyike a leggyakrabban alkalmazott módszereknek. Adatgyűjtéseink során tapasztaltuk, hogy a tanulókkal nagyon nyíltan, komolyan, életkori sajátosságainak megfelelő szinten lehet ilyen problémákról beszélgetni. Ha válaszaink őszinték, komolyak, de felszabadultak, akkor semmi akadályja nem lehet annak, hogy a tanulók olyan hasznos ismeretekhez jussanak, melyeken elgondolkodhatnak és magukévá tehetik azokat.

A *közösségi nevelés* a szexuálpedagógia alapvető módszere. Ez megvalósulhat az előbb említett csoportos vitákban, az emberi viszonylatok, így a nemek közötti viszony, viselkedés mintáinak gyakoroltatásában (pl. apa, anya szerepe a családban).

A *tömegkommunikációs eszközök* lényeges szerepet töltenek be a nemi nevelésben, erősen formálják a közvéleményt is. A pedagógus feladata, hogy a nevelés koncepciójának megfelelően erősítse vagy gyengítse ezeket a hatásokat. (Sajnos, az esetek többségében ez utóbbi kell a feladata legyen!) Cél, hogy a tanulók önállóan és kritikusán tudják értékelni a hallott vagy látott műsorokat.

Kétségtelen azonban, hogy e téren még rengeteg tennivaló van. Mert igaz, hogy a sajtó, rádió, televízió óriási lehetőséget biztosít a nemi nevelésre, de ami a tanulói ifjúság elé kerül, nem mindig pozitív. Egyáltalában nem tudunk egyetérteni azzal, hogy ifjúsági lapokban olyan válaszokat kapnak a fiatalok komoly kérdéseikre, melyek nem egyszer az izléstelenség határán túl vannak. Egyes klub-foglalkozásokon elhangzott és az idősebb generáció (középiskolások, egyetemisták) részére tartott előadások magnószalagjai terjednek el, és éppen az ellenkező hatást váltják ki, mint kellene.

A *koedukáció* kérdése is felmerül, mint módszertani probléma. Az eddigiekben nem szóltunk arról, hogy a fiúk serdülése általában egy évvel később következik be, mint a lányoké. A serdülőkorban a két nem között azonban nem csupán a serdülés (fiziológiai érés) eltéréseben, a testméretek gyarapodásának időbeli eltolódásában van különbség. A másodlagos nemi jellegek fejlődése megelőzi a fiziológiai érést. A szegedi leányok emlőjének fejlettsége a felnőttkorinak az 50 százalékos szintjét 12,5 év körül éri el, tehát nem sokkal az első menarche bekövetkezése előtt. De ez a fejlettségi szint már a 11,5 éves leányok 23 százalékánál megfigyelhető. A fiúk tehát jóval korábban, serdülésük előtt konkrét formában találkozhatnak a leányok serdülésének kérdéseivel.

Mindezek a tények felvetik a kérdést: lehet-e a nemi nevelés során a biológiai, egészségügyi ismereteket koedukált osztályban, a fiúk és leányok együttes jelenlétében megoldani?

A válaszunk igen is, meg nem is.

Az *együttes foglalkozás* mellett szól az, hogy vannak olyan alapvető ismeretek, melyeket mindkét nemnek tudni kell, mert csak így csökkenthetők a nemek közötti pszichoszexuális különbségek. De az individuális nemi szerep normális fejlődése, funkcionálása, a jó alkalmazkodás feltételezi a másik nem szexuális és pszichoszexuális sajátosságainak ismeretét. Nem biztos azonban, hogy ez az együttes foglalkozás már a legkorábbi időszakban (pl. az általános iskola 6. osztályában) feltétlenül indokolt lenne.

A *külön foglalkozás* mellett is hozhatók fel érvek és ellenérvek. Vannak például olyan kérdések, amelyet az általános iskola felső tagozatában a fiúk és leányok egymás előtt nem szívesen vetnek fel (pl. a nemi szervek tisztántartása).

Megítélésünk szerint szükséges, hogy legyen külön a fiúknak és külön a leányoknak is olyan alkalom, ahol a speciálisan velük kapcsolatos kérdéseket vehetik fel. Ez esetben nagy segítséget jelenthet, ha a tanulókkal azonos nemű felnőtt foglalkozik, mert ilyenkor nagyobb lehet a megbeszélések hatékonysága.

Helyesnek tartjuk, ha az első időszakban, tehát az általános iskola 6. osztályában először a külön foglalkozások valósulnak meg, s később, a 7–8. osztályban már együttes megbeszélések keretében, építve a korábbi ismeretekre, tapasztalatokra kerülnek napirendre ezek a kérdések.

Befejezőként csak annyit említenénk még, hogy rendkívül fontos az iskolák, közösségek egyéni sajátosságainak a figyelembevétel a tanulók és családok körülményeinek ismerete, mert ezt a munkát nem lehet sablonizálni, nem lehet mindent megoldó receptet adni hozzá.

Azzal is teljesen tisztában vagyunk, hogy a mai tizenévesek sokkal eltérőbb körülmények között nőttek fel, mint azok, akiknek feladatuk a velük való foglalkozás. A tanulóknál fellelhető nyugtalanság, fegyelmetlenség, a velük való foglalkozás rengeteg nehézsége mind közrejátszik abban, hogy ezt a speciális feladatot, mint a nemi nevelés

– amely még ráadásul nem is könnyű feladat – sikeresen lehessen megoldani. Úgy hisz-
szük azonban, hogy a nehézségekre való hivatkozás nem igazi indok a megoldás elől
való kitérésre, s keresnünk kell azokat a módokat, lehetőségeket, amelyek a célok helyes
eléréséhez vezethetnek bennünket.

Ezzel a gondolatsorral is csak ahhoz szerettünk volna hozzájárulni, hogy konkrét ada-
tok birtokában felhívjuk a figyelmet néhány lehetőségre, és csak örülni tudnánk annak,
ha a gyakorló pedagógusok is véleményt nyilvánítanak tapasztalataik alapján az itt
leírtakról.

JEGYZETEK

- [1] *Székely Lajos*: Tanuló ifjúságunk egészségügyi kulturáltságáról. Budapest, 1967. 175–231. old.
- [2] *Bágyoni Attila*: Szenvedélyek rabságában. Medicina kiadó, Budapest, 1982. 223–271. old.
- [3] *Bálint Gyula* (Szerk.): Csongrád megyei Politikai Füzetek. Egészségügy, népesedéspolitiká, szocialista család. 1977. 35., 57. old.
- [4] Az MTA állásfoglalása és ajánlásai a műveltség távlati tartalmáról és az iskola nevelőtevékenységének fejlesztéséről. Budapest, 1976. 28. old.
- [5] *Székely Lajos*: Az óvodai egészségnevelés elmélete és gyakorlata. Budapest, 1979. 23., 25., 28., 32., 43. old.
- [6] *Szepes Lajos*: A serdülők testkulturája egy vizsgálat tükrében. Tankönyvkiadó, Budapest, 1976. 34–36. old.
- [7] *Szilágyi Vilmos*: A nemi nevelés egykor és ma. In: Az alakuló ember. Szerk.: Lux Alfréd. Gondolat kiadó, Budapest, 1976. 169–192. old.
- [8] *Kern Ágnes* (Szerk.): A gyermek egészségnevelése. Budapest, 1978. 22. old.
- [9] *Németh Endre–Galambos Gábor*: Sexualbeziehungen von 14- bis 18jährigen Schülern aus dem Komitat Csongrád (Südungarn). Ärztliche Jugendkunde. 75. I. 1984. 7–19.
- [10] Tanterv az általános iskolák számára. Osztályfőnöki órák. 5–8. osztály. Budapest, 1975.
- [11] *Lux Elvira*: Női szerepek. Minerva kiadó, Budapest, 1982. 324 old.
- [12] Foglalkozások egységes osztályozási rendszere. KSH, Budapest, 1975. I–III. kötet.
- [13] A Magyar Népköztársaság helyiségnévtára 1973. KSH, Budapest, 1973. 1120 old.

PETHŐ LÁSZLÓ

Jászberény

Családközpontú népművelési gyakorlat

A legkülönfélébb állásfoglalások, dokumentumok, szakvélemények rögzítik, hogy a felsőoktatásban részvevő hallgatók gyakorlati felkészítése, felkészültsége problematikus. – Nincs ez másként a tanító- és népművelésképzésben sem. A tanítóképző főiskolák 1974-ben kiadott tanterve alapján bevezetett, szakkollégiumi rendszerű népművelőképzés gyakorlati programjának teljesítését sem sikerült megnyugtató módon megoldani. Ez különösen nehéz egy olyan kisvárosban és környékén, ahol a gyakorlólhelyül felhasználható intézmények hiányoznak vagy korszerűtlenek. A probléma azonban korántsem kisvárosi, hanem ennél jóval szélesebb, amit az is jelez, hogy az ELTE-n, a Szegedi Tanárképző Főiskolán és másutt is próbálkoztak a gyakorlati felkészítés intenzívebb formáinak bevezetésével.

Előzmények

1976-ban a főiskola tanyai diáktthonában hoztunk létre családi klubot. A klub négy évig működött, foglalkozásokat szerveztünk 10–14 éves kollégisták és szüleik számára, így 20–25 hallgatónk kapott az évek során gyakorlati feladatot. Munkájuk bizonyítéka